

ҰЛТТЫҚ СПОРТТЫҚ ОЙЫДАРДЫ НАСИХАТТАУ МӘДЕНИ-ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕНІҢ БАСТАУЫ

Оңласын Ануза

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

«Дене шынықтыру және спорт» мамандығы

3 курс студенті

Ғылыми жетекші: п. ғ. д., профессор Алимханов Е.

Жұмыстың маңыздылығы: мәдени-патриоттық тәрбие жұмысының тиімділігін арттыруда ұлттық ойындарды пайдалану.

Жұмыстың мақсаты: ұлттық ойындарды насихаттау арқылы мәдени-патриоттық тәрбие беру.

Жұмыстың міндеті:

- ұлттық ойындар арқылы жастарға мәдени-патриоттық тәрбие беру әдістемелерін қарастыру;
- ұлттық ойындардың инновациялық түрлерін ұсыну;
- ұлттық ойындарды тәрбие құралы ретінде пайдалану арқылы халық арасында танымдылығы мен сұранысын арттыру.

Кіріспе.

Көне заманда жазу, сызу болмаған кезінде ата – бабаларымыз ұлт ойындарын жан – жақты тәрбиелеудің негізгі құралы ретінде қарастырып, күшті, төзімді, түрлі жарыстарда жеңімпаз атанатын адамды анықтау ролін ғана атқарып қоймай, тәрбиеге пайдалы ықпал ететін негізгі күш ретінде қарастырған. Қазақтың ұлттық ойындарында адам өміріндегі балалық шақ, ер жеткен кез, үлкен адамдарға қатысты барлық кезеңдер ескерілген. Әр халықтың ұлттық ойындарының негізінде педагогикалық мақсаттар жатады [1].

Қазіргі кезде ұлттық ойындар құнды тәрбие құралы ретінде бұқаралық түрде танымдылығы төмен төмен болып келеді. Кейбірі ұмытыла бастаса, кейбірі тәрбие құралы ретінде оқу орындарында, отбастарында пайдалануы азайып кеткендігін көруге болады. Бірақ, атадан аманат болған ойындар ұмытылып, тарих кітаптарының ғана бетінде шектеліп қалған жоқ. Елімізде ұлттық ойындарының біраз түрлері қолға алынып, ұлттық федерациялар құрылған.

Мәселен көптеген халықтар арасында кеңінен тараған байырғы ұлт ойындардың бірі - «Көкпар» ойыны. Ол негізінен күш-жігер, батылдық сондай-ақ ептілік пен ширақтық сияқты нағыз ерге тән қасиеттерді дамытатын спорт. Қазақстанда бұл спортты дамыту мен насихаттау жолдары әлде қашан басталып кеткен. 1949 жылы көкпар жарысының алғашқы ережесі бекітілді. Осыған сәйкес «Көкпар» жарысын арнаулы алаңда, командалық сипатта өткізу белгіленді. Ал 1958 жылдан «Көкпар» бәйге алаңдарда (ипподромдарда) өткізіліп келеді [2]. Алаң көлемі қатысушылар санына байланысты бекітілген. Бүгінгі күнде Ұлттық федерация құрылып, маусымдық, жылдық жарыстар өткізілуде.

Таралу деңгейі жағынан жоғарғы орын алып отырған ат спортының бірі – бәйге жарысы. Спортшының өзі мен оның атына жоғары талап қойылатын ойлы-қырлы, жасанды, бөгесінді жерлерде-де өткізілетіндігімен ерекшеленеді. Бір жағынан, бұлайша жарысты бұрын белгісіз, ойлы-қырлы жерлерде өткізу қазіргі заманғы ат спортының тартымдылығын арттырады. Қазақстанда спорттың классикалық түрлерін кеңінен таратуда өзінің пайдасын тигізетіні сөзсіз. Бәйге мен аламан бәйге табандылыққа, батылдыққа, тапқырлыққа үйрететін ұлттық спорттың бағалы түрі болып табылады. Қазақстанда бұл сияқты тамаша спортты кеңінен таратуға барлық жағынан мүмкіншілік мол, республикамызда мініскер аттарды өсіретін арнаулы жылқы заводтары жұмыс

істейді. Сондай-ақ ат спорты түрін насихаттауда өнер жұлдыздары да ат салысуда, мәселен эстрадамыздың жас әншісі Т. Төрәлі «Бәйге» атты әнімен жастар арасында патриоттық сезімді оятуға үлесін қосуда.

«Біздің халқымыздың көп ғасырлық тарихында көптеген ойын - сауық ойындары болған. Ойын тек көңіл көтеру құралы болып қана қойған жоқ, ол сонымен қатар ерекше, одан да маңызды орын алады» - деп жазған көрнекті қазақ жазушысы М.О.Әуезов [1].

Балаларға ұлттық тәбие беруде ұлттық ойындардың орны ерекше. Ұлттық ойындар барысында балаларға дене тәрбиесімен қатар, қазақ халқының салт-дәстүрлерімен таныстыру, баланы ұлттық рухта тәрбиелеу үрдісі жүзеге асырылады. Мысалы, «Ақсерек пен Көксерек», «Соқыр теке», «Орамал тастамақ», «Алтыбақан», «Бәйге» сияқты көптеген түрлері қимыл – қозғалыс, белсенді іс - қимыл жасауына себеп болса сонымен қатар тәртіпті сақтау, әділетті болу, қоршаған ортамен танысу тағы басқа тәрбиелік, мәдени жақтарды жетілдірумен ерекшеленеді. Логикалық ойлау қабілеттерін дамытатын «Тоғызқұмалақ», «Бестас» секілді ұлттық ойын түрлері де бар. Ұлттық ойынның нәрімен сусынданған жас ұрпақ қашанда ұлтжанды болып өседі. Сол үшін де патриотты, рухы мықты ұрпақ тәрбиелеуде осыны ескерген жөн.

Тоғызқұмалақтың шығу тарихы 4 мың жылдық кезеңді қамтиды. Ал кейбір мамандардың айтуынша, оның пайда болған кезі бұдан да көп уақыт болуы әбден мүмкін. Тоғызқұмалақ өткен ғасырларда қазақ даласындағы ең кең тараған ойын. Қазіргі кезде республикада оның жеке қауымдастығы бар, облыс орталықтарында тоғыз-құмалақты үйренемін деушілерге федерация бөлімшелері мен үйірмелері ашылған. Бүгінде Қазақстанда осы жұмыстардың ұйытқысы болып отырған танымал бірнеше азаматтар бар. Солардың ішінде тоғыз-құмалақ федерациясының президенті Әлихан Байменов, вице-президенті Сардар Шәріпов пен «Таңғажайып тоғыз-құмалақ» кітабының авторы, тоғызқұмалақтан мемлекеттік жаттықтырушы Мақсат Шотаевты есімін атауға болады. Қазақстан тәуелсіздік алған жылдан бері тоғыз-құмалақ жылдан-жылға дамып келеді. Бұл жерде жаңа құрылған тоғыз-құмалақ федерациясының ықпалы зор болып отыр. Бүгінгі таңда осы қауымдастықтың арқасында елдің түкпір-түкпірінде үйірмелер ашылып, тоғыз-құмалақтан жарыстар жиі өткізіліп келеді[3].

Ойын мен еңбектің ұқсас сипаттары көп. «Жақсы ойын – жақсы жұмыс, жаман ойын – жаман жұмыс» сияқты. Баланың ойыны да, үлкендердің жұмыстарындағыдай жауапкершілік болуы шарт. Бала ойын барысында: ережесін бұзбай, жолдастарын еш ренжітпей, ұқыпты, тиянақты болуға дағдылануы керек. Психолог А.В.Запорожец: «Ертегі сияқты, ойын да баланың бейнелейтін адамдарының ойы мен сезімдеріне терең бойлауға үйретеді күнделікті әсер шеңберінен адамның алға ұмтылыстары мен қаһармандық істерінің кең әлеміне шығарады», - деген [4]. Яғни бала ойынға бар ынта, күш-жігерін, қиялын жұмсайды. Баланың ойынын терең бақылайтын болсаңыз, онда баланың жандүниесін, қызығушылықтары мен қай сала бойынша икемді екенін ерте жастан ақ аңғарасыз. Ал ендеше ұлттық ойын арқылы баның ерік-күшін, патриоттық мінез-құлқын, эстетикалық талғамын ұжымдық қарым қатынасқа, еңбексүйгіштікке тәрбиелей аламыз. Ұлттық ойындар ең алдымен баланың ақыл ойы мен танымдық белсенділігін арттырады.

Ұлттық ойындарды халық арасында насихаттау жұмыстарына мен де өз үлесімді қосу мақсатында, жетекшімнің тың идеясын пайдаланып «Бес тас» ойынын негізге ала отырып, заманауи ойын нұсқасын түрін жасап шықтым. Ол ойынның негізгі мақсаты, ойыншының логикалық қабілетін дамыта отырып, шапшаңдыққа үйрету. Бұл ойын әлемдік интеллектуалдық ойындардан еш қалыспайды деп ойлаймын. «Бес тас» ойынының тарихы еңбек құралдары ағаш, тас, сүйекті пайдаланған ғасырларда жатыр. Ойынның негізгі құралы ретінде қарапайым асықты немесе 5 домалақ тасты пайдалануға болады. Ойын құралы тым қарапайымдылығымен-ақ өзінің сонау көне дәуірден келе жатқанын дәлелдейді. «Бес тас» ойыны «тоғыз-құмалақ», «асық» және т.б. ойындары секілді үстел басында бүкіл отбасы мүшелері жиналып, «Бес тас» ойынының қорапшадағы

арнайы кілемшесін ортаға жайып жібереді. Бес тастың 19 ойнау түрін ойнай отырып, қызықты тапсырмаларды орындайды. Ол тапсырмаларда «жеті атаңды атап бере ғой» деген секілді ұлттық тәрбиеге баулайтын бірнеше сұрақтар кездеседі. Қазіргі кезде бүкіл дүниежүзіне танымал «монополия», «мафия», «дженга», «твистер» секілді ойындардың орнын басатын өзіміздің ұлттық ойындарымызды заманға сай етіп жасап шығуымыз уақыт талабы. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев айтқандай «Отандық өнім ұлттық құндылығымен бағалы болады» деп атап көрсетеді. Асық ойнына қойдың асығын дезинфекциялап, арнайы қалташаға немесе қораптарға салып, ойын ережесі 3 тілде жазылған нұсқаулығымен алыс-жақын шетелдерге экспорттауға шығаруға келеді. Жоғарыда аталып кеткен шетелдік ойындардан, өзіміздің ұлттық ойындар, атадан аманат болғаны үшін де біздерге қымбат қазақ даласындағы ең кең тараған ойындардың бірі.

Қорытынды.

-Қазақтың ұлттық ойындары мәдени-патриоттық тәрбие беруде ұтымды құрал екендігін дәлелдеп отыр. Ұлттық ойындар мектепке дейінгі, мектеп жасындағы, жастар мен ересектер арасында бұқаралық дене тәрбиесі құралы ретінде пайдалану, ұлттық ойындарымызды сақтау, насихаттау, денсаулықты нығайту, салауатты өмір салтын таратуға септігін тигізеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика.- Астана 2008 .
2. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998 жыл. ISBN 5-89800-123-9
3. Қазақстан - спортшылар елі. Энциклопедиялық анықтамалық. - Алматы: "Сөздік-Словарь". ISBN 9965-822-57-3
4. Ядешко В.И., Сохин Ф.А. Мектепке дейінгі педагогика. - Алматы, Мектеп 1982